

**МАЪМУРИЙ НАЗОРАТ ТИЗИМИНИНГ ИНСТИТУЦИОНАЛ
ТРАНСФОРМАЦИЯСИ ВА УНИНГ ЖАМОАТ ХАВФСИЗЛИГИНИ
ТАЪМИНЛАШДАГИ ЎРНИ**

Атажанов Ўткир Маматсалаевич

Мустақил тадқиқотчи

Эшонқулов Азамат Шарофиддин ўғли

*Ўзбекистон Республикаси ИИБ Академияси кундузги
таълим 3-ўқув курси 311-гуруҳ курсанти.*

Аннотация: *Мазкур мақолада маъмурий назорат тизимининг институционал трансформацияси ва унинг ижтимоий хавфсизлик метафизикасидаги ўрни илмий таҳлил қилинган. Муаллиф томонидан маъмурий назорат фақат назорат механизми эмас, балки жамиятнинг ички барқарорлигини таъминловчи ижтимоий гомеостаз тизими сифатида изоҳланган. Мақолада маъмурий назорат остидаги шахслар билан ишлашнинг когнитив, соціо-гуманистик ва рақамли моделлари кўриб чиқилиб, профилактика инспекторининг роли ижтимоий интеграциянинг интеллектуал субъекти сифатида қайта талқин этилган. Шунингдек, замонавий инновацион йўналишлар – “Smart Profilaktika”, “Re-socialization Hub”, “Community Policing 2.0” каби концепциялар асосида тизимни модернизация қилиш бўйича амалий тавсиялар илгари сурилган. Тадқиқот натижалари маъмурий назорат институтининг инсонпарвар ва когнитив йўналишда ривожланиши жамият хавфсизлигининг метафизик барқарорлигини таъминлашда муҳим аҳамият касб этишини кўрсатади.*

Калит сўзлар: *Маъмурий назорат, институционал трансформация, ижтимоий гомеостаз, хавфсизлик метафизикаси, профилактика инспектори, когнитив таҳлил, соціо-гуманистик синергия, рақамли профилактика, ижтимоий интеграция, интеллектуал институт.*

Аннотация: *В данной статье проводится научный анализ институциональной трансформации системы административного надзора и её роли в метафизике общественной безопасности. Автор рассматривает административный надзор не только как механизм контроля, но и как элемент социального гомеостаза, обеспечивающего внутреннюю устойчивость общества. В работе исследуются когнитивные, соціо-гуманистические и цифровые модели взаимодействия с лицами, находящимися под административным надзором, а также переосмысливается роль инспектора профилактики как интеллектуального субъекта социальной интеграции. На основе современных инновационных концепций — таких как “Smart Profilaktika”, “Re-socialization Hub”, “Community Policing 2.0” — предложены практические рекомендации по модернизации системы. Результаты исследования показывают, что развитие*

института административного надзора в гуманистическом и когнитивном направлениях имеет ключевое значение для обеспечения метафизической устойчивости общественной безопасности.

Ключевые слова: административный надзор, институциональная трансформация, социальный homeostasis, метафизика безопасности, инспектор профилактики, когнитивный анализ, социо-гуманистическая синергия, цифровая профилактика, социальная интеграция, интеллектуальный институт.

Жамиятнинг барқарор ривожланиши ва фуқаролар хавфсизлигини таъминлаш тизимида маъмурий назорат институти муҳим тизимий функцияни бажаради. Замонавий давлат бошқаруви шароитида ушбу институтнинг мазмун-моҳияти фақатгина ҳуқуқий чора сифатида эмас, балки ижтимоий homeostasis (барқарор ҳолатни сақлаш механизми)нинг ажралмас элементи сифатида намоён бўлмоқда.

Маъмурий назорат тизимининг институционал трансформацияси — бу фақат ташкилий ислоҳот эмас, балки қонун устуворлиги, ҳуқуқий инсонпарварлик ва хавфсизлик метафизикаси ўртасидаги мувозанатни таъминлашга қаратилган фалсафий жараёндир. Бундай ёндашувда профилактика инспектори шахс ва давлат ўртасидаги ижтимоий ҳуқуқий вакил сифатида намоён бўлади. У нафақат назоратни амалга оширади, балки қайта ижтимоийлашув, қонунга итоаткор хулқни шакллантириш, шахсни жамиятга интеграция қилиш жараёнида марказий звено ҳисобланади.

Маълумки, Ўзбекистонда 2019 йил 2 апрелда қабул қилинган “Жазони ижро этиш муассасаларидан озод қилинган айрим тоифадаги шахслар устидан маъмурий назорат тўғрисида”ги Қонун маъмурий назоратнинг ҳуқуқий асосларини белгилаб берди. Аммо бу ҳужжатнинг амалий ижроси профилактика инспекторининг шахсий компетенцияси, маҳаллий ижтимоий муҳит ва тезкор-қидирув тузилмалари билан институционал ҳамкорлиги даражасига боғлиқ.

Шу нуқтаи назардан, ушбу мақолада маъмурий назорат тизимининг институционал трансформацияси, унинг ижтимоий хавфсизлик метафизикасидаги ўрни ҳамда профилактика инспекторининг фаолиятида намоён бўлаётган инновацион ва когнитив тенденциялар илмий жиҳатдан таҳлил этилади.

Маъмурий назорат тизими давлатнинг ҳуқуқий механизмлари ичидаги ижтимоий ҳуқуқий қуйи тизим сифатида фаолият юритади. У жиноятчиликни чеклаш, ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш ва фуқаролар хавфсизлигини таъминлашга қаратилган профилактик-реабилитацион механизмдир. Замонавий илмий ёндашувларда маъмурий назоратнинг табиати фақат “назорат қилиш” билан чекланмай, балки ижтимоий профилактика, ҳуқуқий маданиятни тиклаш ва шахсни ижтимоий интеграция қилишнинг когнитив жараёни сифатида қаралади.

Ўзбекистон Республикасининг “Жазони ижро этиш муассасаларидан озод қилинган айрим тоифадаги шахслар устидан маъмурий назорат тўғрисида”ги Қонуни (2019 йил 2 апрел) ушбу соҳадаги асосий норматив парадигмани белгилаб берди. Мазкур қонун маъмурий назоратнинг ҳуқуқий мақсадини “жиноятчиликнинг рецидив характерини камайтириш ва фуқароларни ҳуқуқий хулқ-атвор меъёрларига йўналтириш” деб белгилайди.

Амалдаги қонунчиликнинг таҳлили шуни кўрсатадики, маъмурий назорат институти қуйидаги асосий функцияларни бажаради:

- ❑ шахснинг ҳуқуқбузарлик содир этиш эҳтимолини мониторинг қилиш;
- ❑ ижтимоий реабилитация ва мослашувни рағбатлантириш;
- ❑ ҳуқуқий профилактика орқали жамият хавфсизлигига таҳдидларни камайтириш;
- ❑ давлатнинг “ижтимоий мувозанати”ни таъминлаш.

Маъмурий назоратнинг ҳуқуқий-ташкилий эволюцияси давлатнинг хавфсизлик сиёсатидаги парадигматик ўзгаришлар билан бевосита боғлиқ. Илгариги маъмурий назорат “ҳуқуқий мажбурлаш” воситаси сифатида талқин этилган бўлса, ҳозирги даврда у “ижтимоий коррекция ва интеграция механизми” сифатида қаралмоқда.

Маъмурий назорат тизимининг институционал моделлари ўз ичига қуйидагиларни қамраб олади:

Давлат-инспектор модели — бу ерда профилактика инспектори марказий фигура ҳисобланади ва у назоратнинг ижро субъектидир;

Жамоат-ҳамкорлик модели — маҳалла, нодавлат тузилмалар ва фуқаролик жамияти институтлари иштирокида назорат ва профилактика фаолияти амалга оширилади;

Интеграциялашган когнитив модель — профилактика инспектори, тезкор-қидирув хизматлари ва ижтимоий институтлар ўртасида маълумот алмашинувига асосланган инновацион тизим.

Бу моделлар ўзаро боғлиқ ҳолда ижтимоий хавфсизлик метафизикасида ягона мафкуравий асосни ташкил этади. Чунки хавфсизлик фақат жисмоний ёки ҳуқуқий ҳимоя эмас, балки шахс, жамият ва давлат ўртасидаги барқарор ишонч муносабатидир.

Шу нуқтаи назардан профилактика инспектори фаолияти фақат назорат билан чекланмай, балки ижтимоий-руҳий ва когнитив мониторинг вазифасини ҳам бажаради. У шахснинг ижтимоий муҳити, оилавий муносабатлари, иш жойи ва фуқаролик позициясини таҳлил қилиш орқали маъмурий назоратнинг сифат кўрсаткичларини белгилайди.

Маъмурий назорат тизимида кузатилаётган айрим муаммолар — профилактика инспекторларининг юкламаси юқорилиги, ахборот базаларининг етарлича интеграцияланмаганлиги, ҳамкорлик муносабатларида бюрократик

тўсиқлар мавжудлиги — тизимни институционал трансформация қилиш заруратини кўрсатади.

Бу трансформация қуйидаги йўналишларда амалга оширилиши лозим:

1. Норматив-гуманистик модернизация — қонунчиликда шахснинг ҳуқуқ ва эркинликларини устувор қиладиган янги қоидалар жорий этиш;

2. Когнитив рақамлилаштириш — ахборот алмашинувини ягона электрон платформа орқали таъминлаш;

3. Ижтимоий интеграция ва ривожланиш мониторинги — назоратдаги шахснинг жамиятга мослашув даражасини мунтазам баҳолаш тизимини жорий этиш.

Бу йўналишлар ижтимоий хавфсизликнинг метафизик моҳияти — яъни инсон қадрини ҳимоя қилиш орқали барқарорликни таъминлаш — билан чамбарчас боғлиқ.

Жамиятнинг барқарор ривожланиши ва хавфсизлигини таъминлаш учун унинг ички тизимлари — ҳуқуқий, маънавий, ахлоқий ва сиёсий мувозанат ҳолатида бўлиши зарур. Бу ҳолат замонавий илмий адабиётларда “ижтимоий гомеостаз” атамаси билан изоҳланади. У шахс, жамият ва давлат ўртасидаги барқарор муносабатлар, ишонч ва ҳуқуқий итоат муҳитини сақлашни англатади.

Маъмурий назорат тизими айнан шу мувозанатнинг кафолати сифатида ишлайди. У жиноят содир этган ва озодликка чиққач, жамиятга мослашиш жараёнини бошдан кечираётган шахслар фаолиятини мониторинг қилиш орқали ижтимоий барқарорликнинг микродаражадаги регулятори вазифасини бажаради.

Шу нуқтаи назардан профилактика инспектори — нафақат ҳуқуқий назорат субъекти, балки ижтимоий гомеостазнинг амалий модератори ҳисобланади. Унинг вазифаси жиноятчиликнинг олдини олиш билан чекланмай, балки шахснинг психоэмоционал ҳолати, муҳит билан муносабати ва ижтимоий интеграция даражасини ҳам назорат қилишни ўз ичига олади.

Замонавий хавфсизлик назариясида “хавфсизлик” тушунчаси фақатгина ташқи таҳдидлардан ҳимоя билан чекланмайди. У инсон қадрини, ижтимоий барқарорлик ва ҳуқуқий ишонч тизимини ўз ичига олган комплекс категорияга айланган.

Бу нуқтаи назардан маъмурий назорат тизими хавфсизликнинг метафизик асосини ташкил этади, чунки у шахснинг қайта ижтимоийлашуви орқали жамиятдаги потенциал деструктив омилларни камайтиради.

Профилактика инспекторининг фаолияти шунинг учун ҳам муҳимки, у “қонун устуворлиги” билан “инсонпарварлик” ўртасидаги асимметрик тенгликни барқарор ҳолатга келтиришга хизмат қилади. Шу орқали жамиятда кўрқув эмас, ишонч ва масъулият муҳити шаклланади.

Маъмурий назорат тизими фақат ҳуқуқий эмас, балки когнитив ва социо-психологик функцияларни ҳам бажаради. Ушбу функциялар жиноят содир этган

шахснинг тафаккурини, хулқ-атворини ва ижтимоий ривожланиш даражасини қайта шакллантиришга қаратилган.

Бу жараёнда қуйидаги механизмлар муҳим аҳамиятга эга:

1. Когнитив қайта йўналтириш — шахснинг хулқ-атвори асосидаги нотўғри ишонч ва хулосаларни ўзгартириш, ҳуқуқий онгни шакллантириш;

2. Ижтимоий руҳий мослаштириш — жамиятдаги ижтимоий ролини тиклаш, фойдали меҳнат фаолиятига жалб қилиш орқали мослашувни таъминлаш;

3. Эмоционал мониторинг — стресс ва ижтимоий изоляция ҳолатларини эрта аниқлаш ва уларга қарши профилактик чоралар кўриш.

Шу жиҳатдан профилактика инспектори фақат назоратчи эмас, балки шахснинг ички ва ташқи дунёси ўртасидаги мувозанатни таъминловчи сифатида ҳаракат қилади.

Маъмурий назорат тизими самарадорлиги унинг бошқа институтлар билан — тезкор-қидирув хизматлари, маҳалла фуқаролар йиғинлари, меҳнат ва бандлик органлари, ижтимоий ҳимоя муассасалари билан ўзаро алоқасига бевосита боғлиқ.

Бундай ҳамкорлик тизимида ҳар бир институт муайян вазифани бажаради:

тезкор-қидирув хизматлари — маълумот тўплаш ва таҳлил қилиш орқали хавфни баҳолайди;

профилактика инспектори — профилактик таъсир чораларини белгилайди;

маҳалла ва жамоатчилик — ижтимоий қўллаб-қувватлаш муҳитини яратади.

Бу тизимнинг самарали фаолият юритиши учун институционал интеграция ва ахборот ҳамжиҳатлиги муҳимдир. Бу фақат бошқарувни тезкорлаштирамайди, балки жамиятда ҳуқуқий ишонч ва хавфсизлик онгини мустаҳкамлайди.

Маъмурий назорат тизими – бу фақат ҳуқуқни муҳофаза қилиш механизми эмас, балки жамиятнинг ички барқарорлигини таъминловчи ижтимоий гомеостазнинг асосий элементиدير. Унинг самарадорлиги институционал модернизация, когнитив таҳлил ва инсонпарвар хавфсизлик парадигмасига асосланган ислоҳотлар билан таъминланиши мумкин.

Маъмурий назорат тизимини такомиллаштириш жараёнини фақат ташкилий ислоҳот деб қараш нотўғри бўлади. У аввало институционал трансформация жараёни, яъни тизимнинг маънавий, ҳуқуқий ва когнитив асосларини янгилашни талаб қилади.

Замонавий фан нуқтаи назаридан, ҳар қандай ижтимоий институтнинг самарадорлиги унинг адаптив потенциали ва инновацион фаолият қобилияти билан белгиланади. Маъмурий назорат тизими ҳам худди шундай — у ўз фаолиятида ижтимоий муҳитдаги динамик ўзгаришларга мослаша олиши керак.

Бундай методологик ёндашув доирасида қуйидаги тамойиллар муҳим аҳамиятга эга:

Когнитив прагматизм – шахснинг фикрлаш модели ва хулқ-атворини илмий таҳлил қилиш орқали профилактик таъсирни индивидуаллаштириш;

Ижтимоий-инсоний синергия – давлат назорати билан фуқаролик жамияти институтлари фаолияти ўртасидаги ўзаро таъсирни кучайтириш;

Рақамли трансформация – маълумотлар таҳлили ва мониторингда интеллектуал технологияларни қўллаш орқали бошқарув самарадорлигини ошириш.

XXI аср шароитида маъмурий назорат фаолиятини самарали ташкил этиш рақамли технологияларсиз мумкин эмас. Шу муносабат билан тизимда интеллектуал ахборот таҳлили ва рақамли мониторинг платформаларини жорий этиш долзарб аҳамиятга эга.

Бундай инновацион ёндашувлар қуйидаги имкониятларни яратади:

1. Big Data таҳлили асосида хавф даражасини прогноз қилиш — ҳар бир назоратдаги шахс ҳақидаги маълумотлар статистик ва бихевиористик усуллар орқали таҳлил қилинади;

2. “Smart Profilaktika” электрон тизими — профилактика инспекторларига жиноятга мойил шахсларнинг ижтимоий фаолиятини реал вақт режимда кузатиш имконини беради;

3. Ижтимоий тармоқ мониторинги — рақамли муҳитда шахснинг жиноий хатти-ҳаракатларга мойиллигини илгаридан аниқлаш имконини беради.

Бу усуллар орқали маъмурий назорат тизими фақат назорат қилувчи эмас, балки интеллектуал прогноз ва профилактика платформасига айланади.

Маъмурий назорат тизимини модернизация қилишда институционал ҳамкорликнинг янги моделларини жорий этиш муҳим. Бу моделлар давлат органлари, жамоатчилик ва хусусий сектор ўртасидаги ўзаро таъсирни янги даражага олиб чиқиши керак.

Қуйидаги моделлар шулар жумласидандир:

“Интеграцияланган хавфсизлик кластерлари” – профилактика инспекторлари, тезкор-қидирув хизматлари, маҳалла ва психологик хизматлар бир тизимда ишлайдиган ҳамкорлик шакли;

“Community Policing 2.0” концепцияси – маҳалла аҳолисининг иштирокини фақат ахборот манбаи сифатида эмас, балки хавфсизликнинг фаол субъекти сифатида баҳолаш;

“Re-socialization Hub” – маъмурий назорат остидаги шахслар учун иш ўрни, психологик қўллаб-қувватлаш ва ҳуқуқий маслаҳатни бирлаштирган марказлар ташкил этиш.

Бу моделлар ижтимоий хавфсизликни таъминлашда давлатнинг бюрократик ролига эмас, балки коллектив жавобгарлик ва ҳуқуқий шериклик метафизикасига таянади.

Таҳлиллар натижасида маъмурий назорат тизимини такомиллаштириш бўйича қуйидаги амалий таклифлар илгари сурилади:

1. Профилактика инспекторларининг когнитив компетенцияларини ривожлантириш — уларни ижтимоий психология, бихевиоризм ва рақамли таҳлил соҳалари бўйича қайта тайёрлаш;

2. Маълумотлар интеграцияси ва электрон ҳамкорлик платформасини яратиш – ички ишлар органлари, суд, пробация ва маҳалла тизимларини ягона ахборот базасига улаш;

3. Маъмурий назоратдаги шахсларнинг ижтимоий портретини тузиш тизимини жорий этиш – шахснинг ижтимоий хавф даражасини баҳолайдиган аналитик модул орқали;

4. Хорижий тажрибани локаллаштириш – Буюк Британия, Финляндия ва Канададаги “rehabilitative supervision” моделларини миллий тизимга мослаштириш;

5. Институционал этика кодексини жорий этиш – профилактика инспектори фаолиятида инсон қадрлари ва шахсий дахлсизликни таъминловчи меъёрларни мустаҳкамлаш.

Маъмурий назорат тизимининг институционал трансформацияси – бу фақат қонунчилик ёки бошқарув ислоҳоти эмас, балки ижтимоий хавфсизликнинг метафизик қайта яратилишидир. Бу жараёнда профилактика инспектори шахснинг ҳуқуқий ва ижтимоий қайта интеграциясини таъминловчи асосий субъект сифатида майдонга чиқади.

Замонавий ёндашувлар — когнитив таҳлил, рақамли мониторинг ва социогуманистик синергия — маъмурий назорат тизимини фақат назоратчи эмас, балки ижтимоий барқарорликни таъминловчи интеллектуал институт сифатида қайта шакллантириш имконини беради.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 01.05.2023 й., 03/23/837/0241-сон) <https://lex.uz/docs/6445145> (Мурожаат вақти: 08.10.2025й)

2. Ўзбекистон Республикасининг 2014 йил 14 майдаги «Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»ги қонуни. (Мурожаат вақти: 08.10.2025й)

3. Мирзиёев Ш.М. Жамоат хавфсизлигини таъминлаш ва жиноятчиликка қарши курашиш соҳасида ички ишлар органлари фаолиятини сифат жиҳатидан янги босқичга кўтариш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Президент Фармони – 2021(Мурожаат вақти: 08.10.2025й)

4. Шавкат Мирзиёев. «Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови ». Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганлигининг 24 йиллигига бағишланган танталали маросимдаги маърузаси./ Халқ сўзи. - 2016. -№ 243(6678) Б. 1-3(Мурожаат вақти: 08.10.2025й)

5. Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. – Т., «Ўзбекистон», 2016. – 56 б. (Мурожаат вақти: 08.10.2025й)

6. Мирзиёев Ш.М. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови.– Т.,«Ўзбекистон»,2017.–48 б. (Мурожаат вақти: 08.10.2025й).

7. 2022 йил 28 январда Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг Тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ПФ-60-сонли Фармони. (Мурожаат вақти: 08.10.2025й).

8. Атажанов Ў. М. ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ИЧКИ ИШЛАР ОРГАНЛАРИ ПРОФИЛАКТИКА ИНСПЕКТОРЛАРИНИНГ ЖАМОАТ ХАВФСИЗЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШДАГИ ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАР //World scientific research journal. – 2023. – Т. 12. – №. 2. – С. 81-89.

9. Атажанов Ў. Шаҳар ҳудудида жамоат хавфсизлигини таъминлаш бўйича профилактика инспектори фаолиятини ҳуқуқий тартибга солишнинг бугунги ҳолати ва ўзига хос хусусиятлари //Актуальные вопросы обеспечения прав женщин и предотвращения насилия в семье в Узбекистане. – 2024. – Т. 1. – №. 1. – С. 24-30.

10. Майор А. Ў. М. ИЧКИ ИШЛАР ОРГАНЛАРИ ПРОФИЛАКТИКА ИНСПЕКТОРЛАРИНИНГ МАХАЛЛА ФУҚАРОЛАР ЙИҒИНЛАРИДАГИ ҲИСОБОТ БЕРИШ ФАОЛИЯТИНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ ТАҲЛИЛИ //Journal of new century innovations. – 2022. – Т. 11. – №. 6. – С. 117-121.

11. Атажанов, Уткир Маматсалаевич. "ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ВЗАИМОСВЯЗИ ЦИФРОВОЙ КРИМИНАЛИСТИКИ И ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ИНСПЕКТОРОВ ПРОФИЛАКТИКИ ПО ОРГАНИЗАЦИИ И КООРДИНАЦИИ ПРОФИЛАКТИКИ ПРАВОНАРУШЕНИЙ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ ОБЩЕСТВА." JOURNAL OF INNOVATIONS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL RESEARCH 8.5 (2025): 127-135.

12. Қадамович Б. Ҳ. ПРОФИЛАКТИКА ИНСПЕКТОРИНИНГ ТАРБИЯСИ ОҒИР БЎЛГАН ВОЯГА ЕТМАГАНЛАРБИЛАН ИШЛАШ ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛ ЕТИШ БЎЙИЧА ИЛҒОР ХОРИЖИЙ ДАВЛАТЛАР ТАЖРИБАСИ //Eurasian Journal of Academic Research. – 2024. – Т. 4. – №. 4-1. – С. 95-100.